

СТОГОДИШНИНАТА НА ФРЕНСКИЯ ПРЕВОД НА „ЖИТИЕ И СТРАДАНИЯ ГРЕШНАГО СОФРОНИЯ“ ОТ ЛУИ ЛЕЖЕ — 1885—1985

НИКОЛАЙ ДИЛЕВСКИ

Измина едно столетие от излизане книгата на видния френски славист и общественик професор Луи Леже (1843—1923) — „La Bulgarie“ (Paris, 1885), върху страниците на която се появил първият превод на западноевропейски език (след руския от 1877 г.) на епохалното произведение на българската възрожденска литература „Житие и страдания грешнаго Софрония“ — „Mémoires de l'évêque Sofroni“¹.

Със своя обществен аспект, отразил в своеобразно съчетание индивидуалното — Софрониево, и общонародното — българско, и самобитните езикови изобразителни черти „Житието“ на Софроний може да бъде окачествено като една от най-оригиналните творби в цялата българска литература от времето на Възраждането до днес.

Без да бъде политически памфлет, автобиографията на Софроний съдържа в себе си всички елементи на произведение, ярко рисуващо безотрадната картина на живота и бедствията на българския народ под двойното — национално и духовно — робство и угнетяване през втората половина на XVIII столетие. Въпреки отсъствието в нея на предвзети политически и обществени тенденции Софрониевата автобиография въздейства върху читателя със своето безхитростно повествование, по-убедително от всеки публицистичен трактат. Силата и степеня на емоционалното ѝ и познавателно въздействие се крие в нейната безизкуственост, в изобразяването на всевъзможни епизоди и ситуации из живота на Софроний и заобикалящата го действителност, написани от натура. Непреходната ценност на „Житието“ и заслугата на Софроний като негов създател се заключава в това, че той със своето перо на увлекателен разказвач — съвременник и очевидец на описваното — със средствата на все още неоформения литературен български език, съумял исторически и жизнено правдиво и реалистично да нахвърли затрогващата картина на преживяното от него ведно с българското му паство. От него като мемоарист е било възвърнато към живот в неподправен вид отдавна отминалото, запазило своята актуалност и заостреност до наши дни. Особено впечатляващо са изобразени буреносните събития на бунта на непокорния султански васал Пазвантоглу, връхлетели земите на Софрониевата епархия в края на XVIII столетие.

Характеризирайки в историко-литературен план Софрониевата автобиография, големият български литературовед и автор на статията „Автобиографията на Софроний Врачански“ Боян Пенев заключава: „Житието на Софрония ни дава онова, което не може да ни даде една суха историческа монография... Това не е мъртъв документ. ... Посредством нея ще можем да се *вживеем* в историческата епоха, да добием *впечатление* от нея. Тук именно е най-голямото значение на Житието.“²

¹ La Bulgarie II, La Bulgarie sous Pasvantoglou. Mémoires de l'évêque Sofroni, p. 81—85—141.

² Пенев, Б. Автобиографията на Софрония Врачански. — Сборник в чест и в памет на Луи Леже. 1843—1923. С., 1925, с. 155.

В светлината на казаното се изясняват подбудите, подтикнали бележития френски славист и горещ българофил Луи Леже да прояви по-особен интерес към това Софрониево съчинение. Проницателно доловил и интуитивно схванал високата националноисторическа и историко-литературна стойност на „Житието“, извеждаща го извън ограничените рамки на една локална и почти непозната българска литература, Луи Леже пожелал да го стори достоен за просветените кръгове на френската литературна общественост. Приносът на Луи Леже се увеличава и с това, че неговият превод на „Житието“ излиза тъкмо в момента, когато то е останало извън ползването на сънародниците му, заети с националното укрепване и обществено-политическото устройство на новоосвободеното си отечество. Именно в такъв съдбоносен исторически момент със своя превод Луи Леже напомня на Европа за до неотдавна забравеното, но постигнало обединение след Сръбско-българската война от 1885 г. българско племе³.

Липсата на конкретни данни и материали от архивата на Луи Леже, недостъпни за нас в София, пречатства да възстановим точната представа за творческата история на френския превод на Софрониевата автобиография. Ето защо сме принудени да се ограничим засега със събраните от нас епизодични свидетелства, само отчасти хвърлящи светлина върху нея.

Налице са достатъчни основания да мислим, че отрано проявилният интерес към българската книжовност Луи Леже се запознал със Софроний и неговата дейност много преди своите занимания с „Житието“, излязло във френски превод едва в 1885 г. Твърде е вероятно, че това запознанство било засилено и от влиянието на българския книжовник Васил Димитров Стоянов (1839—1910), с когото Луи Леже се срещнал и общувал при пребиваването си в Прага в 1867 г.⁴ Тъкмо през тези години Васил Димитров е работил върху своята публикация на Софрониевото „Житие“ по текста на Г. С. Раковски в „Дунавски лебед“ (1861), придружена с доста обстойни обяснителни бележки, излязла в 1872 г. в „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“ (в Браила)⁵, на което Васил Стоянов тогава е бил редактор. Публикацията започвала с животописни бележки за Софроний. В 1865 г. Васил Стоянов поместил в няколко броя на пражкото списание „Lumir“ своята статия за Софроний, изградена въз основа на неговото „Житие“⁶. Редовни връзки с Васил Стоянов Луи Леже поддържал и по-късно, в 1870 г., като редактор на френско-чешкия вестник „Correspondance Slave“, излизал в Прага след Френско-пруската война, на който Стоянов е бил ревностен сътрудник⁷.

В лицето на Васил Стоянов с пълно основание можем да виждаме творчески подбудител и авторитетен съветник и осведомител на Луи Леже по въпросите на българската възрожденска литература, към която Стоянов имал непосредствено отношение преди всичко като публикатор на Софрониевото „Житие“. За съжаление това творческо общуване на последния с Луи Леже не намерило отражение в биографичния очерк за Стоянов в „Юбилей-

³ Светлина. Журнал за наука, изкуство и индустрия. Г. I, кн. IV. С., 1891. Биографии, 19—20.

⁴ Стоянов, К. Славянофилството на Луи Леже и българите. — Сборник в чест и в памет на Луи Леже, с. 141. — С Васил Димитров Стоянов, първия българин, с когото се срещнал Луи Леже, той се запознал в Прага на 20. X. 1867 г. През същата година за българите и тяхното историческо минало му говорил много в Загреб хърватският историк и политически деец Франьо Рачки.

⁵ Животописание. Стойко Владиславов. Житие и страдания грешнаго Софрония. — Периодическо списание на Българското Книжовно дружество. Г. I. Книжка пета и шеста. Браила, 1872, 3—103.

⁶ Lumir. Praha, т. I, 1865, бр. 14, 15, 17, 18, 19. — Теодоров-Балабан, А. Софроний Врачански. За стогодишницата на новата българска печатна книга (1806—1906). — Българска библиотека, бр. 8. С., 1906, с. 14.

⁷ Дзивгов, Ал. Живот и дейност на Луи Леже. — Сборник в чест и в памет на Луи Леже, с. 16.

ната книга“ на жеравненското читалище „Единство“ (1921)⁸, в съкратено изложение повторен в книгата на Данаил Константинов „Жеравна“ (1948)⁹. А по-подробни сведения върху подобно културно съдружество на двамата публикатори на Софрониевата автобиография — българския и френския — биха могли да допринесат за по-пълно очертаване процеса на подготовката на превода на Луи Леже и на някои негови страни.

Работата върху превода на „Житието“ била започната от Луи Леже не по-късно от 1881 г., обаче кога именно и при какви обстоятелства, засега не сме в състояние да установим. Бихме могли само с доста голяма увереност да твърдим, както казахме вече, че вниманието към оригиналното произведение на Софроний от страна на френския славист било привлечено от Васил Стоянов. А публикацията му във френски превод от Луи Леже е била естествен завършек на възникналия у него интерес към „Житието“ като самобитна литературна творба от епохата на националното и просветното осъзнаване на българския народ.

Че през 1881 г. Луи Леже е работил върху френския превод на „Житието“, ни става ясно от съобщеното от Стоян Данев, тогава български студент и специализант в Париж (впоследствие министър-председател), за срещата му там с Луи Леже в края на 1881 г. Според думите на Луи Леже, казани при тази среща, „Житието“ на Софроний представлявало ценен източник на сведения за вътрешното положение на Турция в края на XVIII и началото на XIX в. Луи Леже показал на Ст. Данев и притежавания от него екземпляр на българското издание на „Житието“ и дори го запитал за един неясен за него израз в Софрониевия оригинал, като добавил, че отдавна изучава българите и тъкмо сега превежда Софроний¹⁰. Според споделеното от Луи Леже пред българския му гост с превеждането на Софрониевата автобиография той започнал да се занимава в 1881 г. (посещението на Ст. Данев е било в края на същата година) или дори може би малко преди нея. Във всеки случай в 1881 г. Софрониевото произведение е било в процеса на превод — факт, засвидетелствувал категорично от Луи Леже. От публикуването (в 1885 г.) го отделяли само няколко години, заети с подготовката му за печат. Обаче колко време точно отнела преводаческата работа върху „Житието“ не можем да определим категорично, тъй като то излязло не като отделна публикация, а в книгата на Луи Леже „La Bulgarie“, съдържаща и няколко други негови очерка. Документално подкрепен отговор на този въпрос ще сме в състояние да дадем само имайки на ръка точно датирани (дневникови и т. п.) данни. Творческата биография на „La Bulgarie“ като цялостен труд представя отделен изследователски обект, намиращ се извън рамките на нашата статия. Върху нея можем да мислим само при наличието на повече архивни данни, ако такива се открият в книгата на Луи Леже.

Що се отнася до екземпляра на „Житието“, показан от Луи Леже на Ст. Данев, то това е била публикацията на Софрониевата автобиография на Васил Стоянов в „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“ (1872), придружена от обяснителните бележки към текста — „Забележките“, твърде полезни за френския преводач. Тя вероятно се съхранява и днес в библиотечната сбирка на Луи Леже¹¹. В условията на работата в София сме лишени

⁸ Василев, Д. Васил Димитров Стоянов (Кратки животописни бележки, извлечени из мемоарите на последния). — Юбилейна книга на жеравненското читалище „Единство“. По случай петдесетгодишнината му. 1870—1920. С., 1921, 254—283. На с. 278 измежду другите по-важни трудове на В. Д. Стоянов не е отбелязана неговата публикация на Софрониевото „Житие“. Не се споменава в животописните бележки и за близостта на В. Д. Стоянов с Луи Леже.

⁹ Константинов, Д. Жеравна в миналото и до днешно време. Историко-битов преглед. С., 1948. Васил Д. Стоянов, 187—194.

Тази празнина в двата животописни очерка може да бъде запълнена едва след по-щателни издирвания в архивите на Луи Леже и В. Д. Стоянов, в които биха могли да бъдат открити ценни за нас свидетелства за сътрудничеството между двамата. Да се надяваме, че вестите за връзките им ще намерят място в монографията за В. Д. Стоянов на чешката славистка Венцислава Бехиньова.

¹⁰ Д-р Данев, Ст. Спомен. — Сборник в чест и в памет на Луи Леже, с. 326.

¹¹ За това, че Луи Леже притежавал тома на „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“ от 1872 г. с превода на „Житието“ от В. Д. Стоянов, научаваме от писмото на Луи Леже от 22. XII. 1873 г. до управата на „Дружеството“, в което той благодари за изпратените му тела на „Списанието“. В същото писмо той уведомява, че пратил

от възможността да установим била ли е известна на Леже и публикацията на Софрониевото „Житие“ на Георги Раковски в белградския „Дунавски лебед“ (1861)¹², а също използвал ли е той руския превод на „Житието“ в петербургския „Славянский сборник“ (1877)¹³.

За отбелязване е, че двамата други българи, срещали се с Луи Леже в Париж почти в същото време: М. Сарафов (бъдещ министър) — в 1880 г., и Юрдан Михайлов — в 1883 г. (по-късно негов биограф в сп. „Светлина“, 1891 г.), дори не загатват за някакво споменаване от Леже за заниманията му със Софрониевото „Житие“¹⁴. А тези години — 1880—1883 — са били тъкмо период на работата на Леже върху превода. А може би и двамата в своите бегли спомени за срещите с Луи Леже в Париж са просто отминали казаното от него за заниманията с „Житието“? За истинските причини за това се въздържахме да направим окончателни съждения. Не можем да премълчим само, че в своя кратък очерк „Луи Леже и България“¹⁵ Юрдан Михайлов с една дума отбелязва книгата „България“ („La Bulgarie“) između капиталните му съчинения — и толкова. Не по-малко е пестелив той спрямо „La Bulgarie“ и френския превод на „Житието“ и в биографичния си очерк за Луи Леже в списание „Светлина“ (1891)¹⁶.

Още в годината на излизането на книгата на Леже „La Bulgarie“ (1885) с превода на Софрониевата автобиография в „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“ се появил отзив за нея (подписан с инициала В., възможно — Васил Стоянов?). За жалост за превода на „Житието“ в него са отделени само пет реда: „Втората статия е озаглавена „България под Пазвантооглу“. — Воспоминания на епископа Софрония“. Това е прост превод на известното „Жизнеописание“ на приемника на Паисиевото дело, Врачански Софрония, обнародвано в периодическото списание на Б. Книжовно Дружество. Г. I. Браила. Кн. V, 1872 г.“¹⁷

Тазв неоправдана от дишено литературоведско гледище краткост и хроникалност на прещенката на френския превод на Софрониевото „Житие“, бихме казали сензационен в анализите на френската и дори европейската литература, е била неизбежен израз на недооценяване на същинското значение на превода в общоевропейски културен и политически план. Авторът на рецензията за „La Bulgarie“ не си е дал сметка за голямата роля, изиграна от превода на Луи Леже като пръв превод на Софрониевото „Житие“ на западноевропейски език, извел една чисто българска литературна творба на общоевропейска културна арена. Историкото историко-литературно значение на това крупно книжовно явление е било съзряло и по достойнство оценено по-късно, успоредно с признаване високите качества на Софрониевия животопис, от който е бил направен френският превод.

Недостатъчната библиографска обработка на българския следосвобожденски периодичен печат пречи да знаем имало ли е и други отзиви за книгата на Луи Леже в годините, непосредствено близки до времето на излизането ѝ — в кои печатни български органи и какви? Нас те биха интересували преди всичко като съдържащи между другото и отзвучи и прещенки за превода на Софрониевата автобиография като историко-литературен и обществено-политически факт. Обстоятелствата обаче принуждават да се задоволим сега само с изнесеното, което не дава представа за отношението към тази книжовна проява на френския славист и политик на съвременната ѝ българска литературна и публицистична общественост. А priori следва да предположим за наличие в българската периодика и на други рецензии. Интересно

отзив за него в „La Revista Europea“ (de Florence)“. (БАН. Научен архив, инв. № 279) 1951 от архива на В. Д. Стоянов. За тази справка дължа благодарност на др. Е. Нончева от БАН).

¹² „Дунавски лебед“. Г. II. Белград, 1961, бр. 55—61.

¹³ Софроний, епископ Врачански и его время (1739—1810). — Славянский сборник. Т. II. Издание С.-Петербургского славянского благотворительного общества. СПб., 1877. IV, 5—26. (руски превод на „Житието“, без коментарий).

¹⁴ Сборник в чест и в памет на Луи Леже, 323—324 и 317—322.

¹⁵ Пак там, 317—322.

¹⁶ Вж. забел. 3.

¹⁷ La Bulgarie par Louis Léger, professeur au Collège de France. — Периодическо списание. Четвърто течение. Книжка XVIII. Среден, 1885, с. 465. Ако се осланяме на думите на Ал. Дзигов, че „На другия ден след Съединението Луи Леже издава книгата си „България“ (шит. статия, с. 19), трябва да приемем, че тя е излязла в началото на месец септември 1885 г.

би било да ги потърсим и във френския печат. Да се надяваме, че и едното, и другото ще намери своето осъществяване в бъдеще като принадлежаща задача на българската библиография¹⁸.

„Mémoires de l'évêque Sofroni“ трябва да влезат по-дълбоко в ползването на българските литературни истории, текстолози и специалисти по теория на превода като заслужаващ изследователско внимание обект. От по-обстоен текстоложки анализ се нужде и публикацията на Софрониевия оригинал в предаването му от В. Д. Стоянов, по който е бил извършен френският превод на Луи Леже¹⁹.

Но преди да характеризираме превода на Луи Леже и да го съпоставим със Софрониевия текст, интерпретиран от В. Д. Стоянов, нека се спрем накратко върху общото съдържание на „La Bulgarie“ и да окачествим присъствието в книгата на „Mémoires de Sofroni“ като нейна органична съставка.

Книгата започва с предговор — „Avant-propos“ (V—XVIII), в който се очертава политическата и битовата обстановка във Видинския край в годините на бунта на Пазвантоглу, отразена върху страниците на Софрониевото „Житие“.

Тя включва пет очерка, обединени с обща, българска проблематика, средишно и членно място сред които засема първият — „La Renaissance littéraire des Bulgares“ (3—77), няколко страници (57—59) са посветени на Софроний. Като дата на смъртта му е посочена погрешно 1815 г., което се дължи на тогавашните биографични данни за него. Като илюстрация към изложеното в предшестващия очерк на второ място в книгата е поместен очеркът „La Bulgarie sous Pasvantoglou. Mémoires de l'évêque Sofroni“ (81—141) с подзаглавие „Mémoires de Sofroni“ (85—141) — центърът на нашите интереси и внимание. В последователност се изреждат още три очерка: „La littérature contemporaine en Bulgarie“ (145—179), „Les Bulgares de Macédoine“ (183—198) и „Les deux Bulgaries“ (201—228). Такъв е общият облик на труда на Луи Леже — свидетелство на оформените му тежения към българската тематика с нагледвания на въпросите из областта на българското литературно възземање, ярък израз на което е било Софрониевото „Житие“²⁰.

Очеркът „La Bulgarie sous Pasvantoglou“ разкрива пред френския и европейския читател върху широк повествователен фон картината на една твърде трагична епоха в историческото битие на българското племе под чуждоземното османско робство. Това са размирените години от последното десетилетие на XVIII в., предизвикани от бунта на турския феодал в Северозападна България Осман Пазвантоглу, провъзгласил се в 1794 г. за независим от султана владетел в силната крепост Видин и в цялата ѝ област. От военните действия и безчинствата на султанските войски, изпратени за потушаване бунта на Пазвантоглу, и от върлуванията на кърджалийските орди на Пазвантоглу е страдало особено жестоко поробеното българско население от този край, в който се намирала и епископската епархия на Софроний Врачански. Началните страници на очерка, посветени на беглото описание на епохата, представлявали въведение към фабулната канава на Софрониевото „Житие“, без което разказването в него едва ли е могло да бъде възприето и уяснено от френския читател, чужд на описваната среда и политическа обстановка.

¹⁸ В по-ново време упоменавания за интереса на Луи Леже към Софроний Врачански и неговото „Житие“ срещаме в статията на Ал. Дзивгов „Живот и дейност на Луи Леже“ (вж. заб. 7), излязла преди това в отделно издание на френски език — „La vie et l'oeuvre de Louis Léger“, S., 1923. В нея „Житието“ обаче погрешно е наречено „Софроние“, с популярно наименование, дадено от българския народ на Софрониевия „Неделник“ (Кириакодромон), вж. с. 19. За превода на Софрониевата автобиография от Леже споменава и Н. Бобчев в „Летопис на Българската академия на науките“, VII, 1923/1924. С., 1926. Луи Леже, с. 54. Очерк за Луи Леже (заедно с библиографията) помества Христо М. Йонков в книгата си „Приятели на българския народ“. С., 1971, 135—146, библиография — 145—146. Справката дължа на любезността на Николета Николова от НБКМ.

¹⁹ Със своите редакционни, правописни и пунктуационни поправки, внесени в публикуването от Г. Раковски текст на „Житието“, който го затруднил с „неразумителните си места“, В. Д. Стоянов още повече го отдалечил от Софрониевия протограф.

²⁰ Знаменателно е, че първите лекции по българска възрожденска литература на Луи Леже в „Collège de France“ за епохата на Пазвантоглу били изградени върху данните в Софрониевото „Житие“. Вж. Бобчев, Н. Пос. статия, с. 54.

Френският превод на „Житието“ е предшествуван от кратки уводни думи (с. 81—84) и е снабден с малки обяснителни бележки под линия към по-трудно разбираеми думи, изрази и някои реалии, отдалечени от съзнанието на френския читател. Обаче цялостен коментар към текста липсва, макар че в стъкмяването му преводачът Луи Леже би могъл да бъде значително улеснен от обясненията към Софрониевия текст на В. Д. Стоянов. Но и поднесеното от Луи Леже на западноевропейския читател посредством френския превод било достатъчно за създаване у него не само на познавателна, но и на емоционално обогатена представа за изживяните от българина-роб страдания, споделени с него и от самия поп Стойко-Софроний, и достатъчно да предизвика симпатия към сънародниците му.

Наистина за Софроний — книжовник и автор на „Житието“ — Луи Леже съобщава в твърде сбита форма, като представя на него той сам да повествува за себе си и за изживяните, прекарани от него, върху обширната панорама на общонародните премежия. Съставителят на очерка правилно е схванал, че непосредственото общуване на читателя с автора на широкообемната и впечатляваща автобиография, отразена върху битовия и историческия фон, ще въздействува на него много по-действено и по-заострено от всякакви пространи обяснения.

Но изложението в книгата не е обединено напълно от историко-литературни оценки и изводи, засягащи творческата характеристика и мястото на Софроний Врачански в общия литературен и културен български процес. Това е първата научна информация за Софроний в западния печат. Вярно е, че тя не надвишава равнището на тогавашното българско литературознание. Но и съобщеното било напълно достатъчно за осведомяване на френския читател за българина Софроний като личност и книжовник. От един западен българовед, какъвто се очертавал Леже в края на миналото столетие, надали бихме могли да очакваме някакво научно открителство в една все още слабо проучена област на българската литература.

Ето как характеризира Луи Леже Софроний и неговото „Житие“:

„Изтезанията, претърпени от Софроний, и за които той разказва в своите спомени, ще дадат на читателя представа за дългото мъченичество, на което бил подложен в онова време българският народ. По-долу е даден преводът на този ценен документ.

Паисий бе вече описал на българите тяхното славно минало. Софроний изобразил кървавите изтезания на настоящето. И двамата по различен път пробуждат националното съзнание. Софроний заслужава особена почит от страна на своите съотечественици поради това, че той е първият епископ, осмелил се да проповядва в XVIII в. на български език. Той просвещавал цялото си свободно време извън изпитанията си на обучение българската младеж на майчиния език. Принуден да потърси убежище в чужбина, той продължава да пише книги за просвещаването на своето паство, което се наложило да изостави. Към всичките негови заслуги трябва да прибавим и почетното място, заемано от него всред всички онези, които са допринесли за изграждането на българската нация.“²¹

Тази оценка на Софроний, заел достойно място в пантеона на българските възрожденци-просветители, отговаря изцяло на нашата представа за него като напълно реална и в светлината на съвременната историко-литературна наука. С нея Луи Леже се очертава пред нас като един от най-ранните ценители на Софроний Врачански — създател на изключително впечатляващо и оригинално литературно творение, превърнато в културно достояние на западния свят.

Езикът на Софрониевото „Житие“ е качествен от Леже като своеобразна смесица („une sorte de compromis“) на църковнославянския със съвременния български с многобройни турцизми²². И тази констатация на Леже запазва своята стойност и в наши дни.

Накрая бих желал да онагледя началото на френския превод на „Житието“ в успоредното му представяне с българския оригинал в публикацията на Васил Д. Стоянов. Това съпоставяне естествено далеч не е в състояние да създаде задоволителна и пълна представа за истинските качества на превода на Луи Леже и е само малка илюстрация на об-

²¹ La Renaissance littéraire des Bulgares, 57—58.

²² Mémoires de Sofroni, p. 83.

щото му звучене. Френският превод на Леже очаква авторитетен анализ, възможен само в обсега на специално монографично проучване. Както казахме вече, той е направен по изданието на „Житието“ на Васил Д. Стоянов, използвал текста на Георги Раковски в „Дунавски лебед“, но със значително променен правопис. Даваме редакцията на Васил Д. Стоянов в съвременен вид (по технически причини, както и поради това, че нейният правопис не би могъл да намери каквото и да било отражение в превода). Типичното за ортографията ѝ х заменяме с в.

„Аз грешний в чловецех родих се на село Котел от отца Владислава и от матери Мария, и положили първое име мое Стойко. Като съм бил три лета, приставила се мати моя и отец мой появ другу жену, што беше люта и завистлива, и родил със нею мужское дете, и тъкмо свое дете гледаше, а мене все отритваше; и като бих деветя години, подадохъ ме на книжное учение, понапреди не би възможно да пойдъ на учение, по што повише болен и немощен бях. Като пойдох на учение, голямо прилежание и остроумие имах, и скоро изучих простое чтение, понеже у Болгария не има философское учение на словенский език, наченъх да учъ по греческий език, и изучих Октоих (часослов). Като наченъх псалтир (песник), прииде вест, как се преставил отец мой на Цариград от чумата в лето 1750, останъх аз без отца и без матер.“²³

За точността, езиковата структура, адекватността и стилистическия колорит на преведения откъс от френския превод предоставяме да съдят компетентни специалисти-романисти. Обективно и обстойно аргументирано впечатление от неговия текст ще могат да придобият само при по-обхватно и по-вгълбено запознаване с превода като цяло, което ще компенсира фрагментарността му в рамките на статията. Цитираният откъс е само работна проба — подкана към такова запознаване, което френският превод на Софрониевото „Житие“ — плод на творческото перо на Луи Леже — заслужава и отдавна чака.

Нашата статия е предимно мемориална и е израз на признание на културните заслуги на видния френски славист пред българската нация. Познавателната ѝ стойност накарва недо-статъчността на необходими фактически свидетелства, все още нестана ли достояние на днешната архивистика, тепърва очакващи публикация. Тя е само предизвестие и импулс — да се надяваме — за едно предстоящо изследване на същата тема, опряно върху по-богат биографичен материал и извършено *lege artis*.

Авторът ѝ ще бъде морално възнаграден, ако съобщеното в статията пробуди оправдан интерес у български литературни историци към френския превод на Софрониевата автобиография, втори по време след руския, за който днешна социалистическа България дължи на Луи Леже общонародна благодарност!

„Pêcheur parmi les hommes, je suis né au village de Kotel de mon père Vladislav et de ma mère Marie, et ils me donnèrent le prénom Stoiko. Lorsque j'avais trois ans, ma mère mourut et mon père prit une autre femme. Elle était méchante et jalouse, il eut d'elle un fils. Elle n'avait d'yeux que pour cet enfant et ne pouvait me souffrir. Quand j'eus atteint l'âge de neuf ans, ils m'envoyèrent à l'école, je n'avais pas pu y aller plus tôt à cause de mon état de santé. A l'école je montrai beaucoup d'application et d'intelligence et j'appris en peu de temps la lecture courante. Il n'y a point en Bulgarie d'enseignement philosophique (sic) en langue slave. Je commençai donc à étudier le grec et j'appris par coeur l'octoïe. Au moment où je commençais le psautier, arriva la nouvelle que mon père était mort à Constantinople de la peste, en 1750. Je restai donc sans père et mère.“²⁴

²³ Животописание, с. 52.

²⁴ Mémoires de Sofroni, p. 85.